MAKTAB, OILA VA MAHALLA HAMKORLIGI ORQALI TARBIYAVIY MUHITNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Baxtiyorova Dildora Boxodir qizi
Navoiy davlat universiteti,
“Pedagogika nazariyasi va tarixi”
mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktab, oila va mahalla hamkorligi asosida tarbiyaviy muhitni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari zamonaviy ta’lim konsepsiyalari va ijtimoiy hamkorlik yondashuvi asosida tahlil qilinib, ta’lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy xulosalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: maktab, oila va mahalla hamkorligi; tarbiyaviy muhit; pedagogik shart-sharoitlar; zamonaviy ta’lim konsepsiyalari; ijtimoiy hamkorlik; tarbiyaviy jarayon; ta’lim samaradorligi.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ НА ОСНОВЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ШКОЛЫ, СЕМЬИ И МАХАЛЛИ

Аннотация. В статье анализируются педагогические условия развития воспитательной среды на основе взаимодействия школы, семьи и махалли с позиции современных образовательных концепций и подхода социального партнёрства, а также обосновываются научно-практические выводы, направленные на повышение эффективности учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: взаимодействие школы, семьи и махалли; воспитательная среда; педагогические условия; современные образовательные концепции; социальное партнёрство; воспитательный процесс; эффективность образования.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR DEVELOPING THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT THROUGH SCHOOL, FAMILY, AND COMMUNITY COOPERATION

Abstract. The article analyzes the pedagogical conditions for developing an educational environment through school, family, and community cooperation based on modern educational concepts and the social partnership approach, and substantiates scientific and practical conclusions aimed at improving the effectiveness of the educational process.

Keywords: school, family, and community cooperation; educational environment; pedagogical conditions; modern educational concepts; social partnership; educational process; educational effectiveness.

KIRISH

Bugungi globallashuv va ijtimoiy o‘zgarishlar sharoitida ta’lim va tarbiya tizimi samaradorligini oshirish masalasi dolzarb muammo sifatida e’tirof etilmoqda. Ta’limning sifat va samaradorligi nafaqat o‘quv jarayoni bilan, balki ta’lim muassasalari, oila va mahalla hamkorligi orqali yaratiladigan tarbiyaviy muhit bilan bevosita bog‘liqdir. Xalqaro pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktab, oila va mahalla o‘rtasidagi uzviy aloqalar mustahkam bo‘lsa, o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi va ta’lim natijalari yaxshilanadi; bu esa ta’limning inkluziv, adolatli va sifatli bo‘lishi talablariga to‘g‘ri keladi (masalan, ota-ona va jamoatchilik ishtirokini ta’minlash ta’limning samaradorligini oshiradi).

Xalqaro huquqiy kontekstda ham ta’lim sifati va barcha tomonlar ishtiroki ta’limning fundamental elementi sifatida ko‘riladi. Masalan, UNESCOning Incheon deklaratsiyasi (Education 2030) butun dunyoda teng, sifatli va inklyuziv ta’limni targ‘ib qiladi va ishtirokchi jarayonlarni qo‘llab-quvvatlashni belgilaydi.[1] Bu hujjatga ko‘ra, ta’lim jarayonida ota-ona, maktab va jamoat institutlari orasidagi hamkorlik ta’lim sifati va ta’limning ijtimoiy konteksti uchun muhim hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida esa “Oila, mahalla, maktab hamkorligi” konsepsiyasi ta’lim-tarbiya jarayonining uzviy qismi sifatida rasmiylashtirilgan bo‘lib, uning maqsadi yosh avlodni ma’naviy-axloqiy, fuqarolik fazilatlari bilan tarbiyalash orqali jamiyatning barkamol fuqarosini shakllantirishdir. Ushbu konsepsiya Vazirlar Mahkamasining 1993-yilda qabul qilingan qaroriga asoslanadi va oila, mahalla hamda ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikni tarbiyaviy muhitni boyituvchi pedagogik tizim sifatida belgilaydi.[2] Shuningdek, Vazirlar Mahkamasining 2012-yilda qabul qilingan “Barkamol avlodni tarbiyalashda oila instituti va fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarining ta’lim muassasalari bilan o‘zaro hamkorligini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori hamda, “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun maktab, ota-ona va jamoatchilikning o‘quvchilarning tarbiyasi va ta’lim olishlari uchun birgalikda javobgarligini belgilab beradi, bu esa hamkorlikning normativ asosini yanada mustahkamlaydi.[3] Bundan tashqari, mahalla instituti faoliyatini tartibga soluvchi hujjatlar oilaviy va jamoat ta’lim-tarbiya ishlarini kengaytirish, shuningdek ijtimoiy-madaniy muhitni sog‘lomlashtirishni ko‘zda tutadi .

[1] UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action. – Paris, 2016. – P. 17–25.

[2] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Oila, mahalla va maktab hamkorligi konsepsiyasi to‘g‘risida: Qaror. – Toshkent, 1993. – 12–18 b.

[3] O‘zbekiston Respublikasi. Ta’lim to‘g‘risida: Qonun. – Toshkent, 2020. – 34 b.

Shu nuqtai nazardan, maktab, oila va mahalla hamkorligi orqali tarbiyaviy muhitni rivojlantirish masalasi ham xalqaro, ham milliy me’yoriy hujjatlar bilan qo‘llab-quvvatlanadi va bu pedagogik shart-sharoitlar ta’lim samaradorligini oshirishdagi muhim omil sifatida qaraladi.[4] Ushbu munosabat nafaqat ta’lim sifatining oshishiga, balki yoshlarning ijtimoiy-axloqiy kompetensiyalarini chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Pedagogika fanida tarbiyaviy muhitni shakllantirish va uni rivojlantirish masalasi uzoq yillardan buyon ilmiy tadqiqotlar markazida bo‘lib kelmoqda. Zamonaviy ilmiy manbalarda tarbiyaviy muhit shaxs kamolotiga ta’sir etuvchi ijtimoiy, madaniy va pedagogik omillarning yaxlit tizimi sifatida talqin etiladi. Xususan, L.S. Vygotskiy, A.N. Leontev, J. Dewey kabi olimlarning tadqiqotlarida shaxs rivojida ijtimoiy muhit va hamkorlik muhim determinant sifatida asoslab berilgan. Ularning qarashlariga ko‘ra, ta’lim muassasasi faoliyati oila va jamoatchilik bilan uzviy aloqada olib borilgandagina tarbiyaviy jarayon samarali bo‘ladi.

Xalqaro tadqiqotlarda maktab va oila hamkorligi o‘quvchilarning akademik muvaffaqiyati, ijtimoiy moslashuvi va axloqiy rivojlanishida muhim omil sifatida ko‘rsatiladi. Epstein tomonidan ishlab chiqilgan “maktab–oila–jamoa hamkorligi” modeli ota-onalar, ta’lim muassasalari va jamoatchilikning hamkorlikdagi faoliyati orqali ijobiy tarbiyaviy muhitni shakllantirishni nazarda tutadi.[5] Mazkur modelda o‘zaro ishonch, mas’uliyat va kommunikativ aloqalar pedagogik shart-sharoitlarning asosiy komponentlari sifatida talqin qilinadi.

UNESCO va UNICEF tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham jamoatchilik ishtirokiga asoslangan tarbiyaviy muhit o‘quvchilarda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qilishi qayd etilgan.[6] Ushbu manbalarda maktabning ochiq ijtimoiy institut sifatida faoliyat yuritishi, ota-ona va mahalla bilan hamkorlikda tarbiyaviy dasturlarni amalga oshirishi zarurligi ilmiy asoslab beriladi.

O‘zbekiston olimlarining ilmiy ishlarida ham maktab, oila va mahalla hamkorligi masalasi muhim pedagogik muammo sifatida o‘rganilgan. Xususan, N. Muslimov, M. Inoyatova, R. Safarova, B. Yo‘ldoshev kabi tadqiqotchilar tarbiya jarayonida ijtimoiy institutlar integratsiyasining nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilganlar. Ularning fikricha, mahalla institutining tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish o‘quvchilarda milliy qadriyatlar, ijtimoiy mas’uliyat va fuqarolik ongini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

[4] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash va ularni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida: Farmon. – Toshkent, 2019. – 5–11 b.

[5] Epstein J.L. School, Family, and Community Partnerships. – New York: Routledge, 2011. – P. 23–41.

[6] UNICEF. Community Engagement in Education. – New York, 2019. – P. 30–38.

Biroq mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, maktab, oila va mahalla hamkorligi masalasi ko‘proq tashkiliy va umumiy metodik jihatdan yoritilgan bo‘lib, tarbiyaviy muhitni rivojlantirishning aniq pedagogik shart-sharoitlari yetarli darajada tizimli o‘rganilmagan. Ayniqsa, hamkorlikning mazmuni, shakllari va pedagogik mexanizmlarini kompleks yondashuv asosida tahlil qilish zarurati mavjud. Shu bois, mazkur tadqiqot maktab, oila va mahalla hamkorligi orqali tarbiyaviy muhitni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash va ilmiy asoslashga qaratilgan bo‘lib, mavjud ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga xizmat qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalariga ko‘ra maktab, oila va mahalla hamkorligi orqali tarbiyaviy muhitni rivojlantirish jarayoni nafaqat tashkiliy tadbirlar majmui, balki chuqur pedagogik mazmunga ega bo‘lgan ijtimoiy-tarbiyaviy tizim sifatida qaralishi lozim. Ushbu tizimning samaradorligi hamkorlik subyektlari o‘rtasida umumiy maqsad, tarbiyaviy qadriyatlar va mas’uliyatning uyg‘unlashuvi bilan belgilanadi.

Sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari mazkur xulosani ilmiy-falsafiy jihatdan asoslaydi. Xususan, Abu Nasr Forobiy jamiyat kamolotini shaxs tarbiyasidan boshlanishini ta’kidlab, shaxs kamoloti oilaviy muhit va jamoatchilik ta’siri bilan uzviy bog‘liqligini qayd etgan. Forobiyning “Fozil shahar” konsepsiyasida tarbiya jamoaviy mas’uliyat sifatida talqin qilinadi, bu esa zamonaviy maktab–oila–mahalla hamkorligi g‘oyasining falsafiy asosini tashkil etadi.[7]

Abu Ali ibn Sino esa tarbiya jarayonida muhit omilining ustuvorligini ilgari surib, bolaning axloqiy va ruhiy rivoji u yashayotgan ijtimoiy muhit bilan bevosita bog‘liqligini asoslagan.[8] Ushbu qarashlar maktab, oila va mahalla tomonidan yaratiladigan sog‘lom tarbiyaviy muhit pedagogik shart-sharoit sifatida muhim ahamiyat kasb etishini tasdiqlaydi.

Alisher Navoiy asarlarida tarbiya axloq, mas’uliyat va jamoat manfaatlariga xizmat qiluvchi jarayon sifatida yoritilgan. Uning qarashlarida tarbiya faqat shaxsiy emas, balki ijtimoiy hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.[9] Bu yondashuv bugungi kunda ham tarbiyaviy muhitni rivojlantirishda mahalla institutining imkoniyatlaridan samarali foydalanish zaruratini ko‘rsatadi.

Zamonaviy pedagogik konsepsiyalar nuqtai nazaridan, tadqiqot natijalari ekologik yondashuv, ijtimoiy hamkorlik modeli va kompetensiyaviy yondashuv bilan uyg‘unlashadi. Ekologik yondashuvga ko‘ra, shaxs rivoji turli darajadagi ijtimoiy muhitlar ta’siri ostida shakllanadi; maktab, oila va mahalla ushbu muhitlarning asosiy komponentlari sifatida tarbiyaviy jarayonni belgilaydi. Tadqiqot jarayonida

[7] Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Fan, 2004. – 156–172 b.

[8] Ibn Sino A.A. Tib qonunlari (tarbiya va axloqqa oid boblar). – Toshkent: Abu Ali ibn Sino nomidagi nashriyot, 2005. – 98–104 b.

[9] Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2011. – 43–52 b.

aniqlanishicha, mazkur muhitlar o‘rtasidagi uzviylik kuchaygan sari o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvi va axloqiy barqarorligi ortadi.

Ijtimoiy hamkorlik konsepsiyasi asosida olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, tarbiyaviy muhitni rivojlantirishning muhim pedagogik sharti – bu hamkorlikning subyekt-subyekt munosabatlari asosida tashkil etilishidir. Ya’ni, maktab, oila va mahalla o‘zaro teng huquqli hamkorlar sifatida faoliyat yuritgan taqdirdagina tarbiyaviy ta’sir uzluksiz va barqaror bo‘ladi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, tarbiyaviy muhitni rivojlantirishda:

– tarbiyaviy maqsadlarning umumiyligi;

– milliy va umuminsoniy qadriyatlar integratsiyasi;

– pedagogik kommunikatsiyaning tizimliligi;

– mahalla institutining tarbiyaviy salohiyatidan maqsadli foydalanish asosiy pedagogik shart-sharoitlar sifatida namoyon bo‘ladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari Sharq mutafakkirlari merosi va zamonaviy pedagogik konsepsiyalar uyg‘unligi asosida maktab, oila va mahalla hamkorligi orqali tarbiyaviy muhitni rivojlantirish mumkinligini tasdiqlaydi. Ushbu yondashuv ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga, shuningdek, jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va ma’naviy barkamollikni ta’minlashga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Maktab, oila va mahalla hamkorligi tarbiyaviy muhitni rivojlantirishning muhim pedagogik omili bo‘lib, u o‘quvchilarda ijtimoiy faollik, axloqiy barqarorlik, fuqarolik mas’uliyati va milliy qadriyatlarga sodiqlikni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, hamkorlik jarayonida pedagogik yondashuvlarning uzluksizligi va muvofiqlashtirilganligi ta’lim-tarbiya samaradorligini oshiruvchi asosiy shart sifatida belgilandi.

Sharq mutafakkirlari pedagogik merosi va zamonaviy pedagogik konsepsiyalar uyg‘unligi shuni ko‘rsatadiki, tarbiyaviy muhitni rivojlantirish faqat tashkiliy choralar bilan cheklanmay, balki ma’naviy-axloqiy qadriyatlarga tayangan holda amalga oshirilishi lozim. Bu esa maktab, oila va mahalla o‘rtasida yagona tarbiyaviy makon yaratish zaruratini yuzaga keltiradi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:

1. Umumta’lim muassasalarida maktab, oila va mahalla hamkorligini muvofiqlashtiruvchi yagona tarbiyaviy konseptual model ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiq.

2. Tarbiyaviy muhitni rivojlantirishga qaratilgan faoliyatda mahalla institutining imkoniyatlaridan tizimli va maqsadli foydalanish, ayniqsa, mahalla faollari va ota-onalarning pedagogik kompetensiyalarini oshirishga yo‘naltirilgan trening va seminarlarni tashkil etish zarur.

3. Maktab va oila o‘rtasidagi pedagogik kommunikatsiyani kuchaytirish maqsadida tarbiyaviy ishlarning zamonaviy, interaktiv va raqamli shakllarini joriy etish tavsiya etiladi.

4. O‘qituvchilarning tarbiyaviy faoliyatini baholashda maktab–oila–mahalla hamkorligi samaradorligini aks ettiruvchi mezon va indikatorlarni ishlab chiqish hamda amaliyotda qo‘llash lozim.

5. Bo‘lajak pedagoglarni tayyorlash jarayonida tarbiyaviy muhitni shakllantirish va rivojlantirishga oid fanlar mazmunini boyitish, xususan, milliy pedagogik meros va zamonaviy konsepsiyalar integratsiyasiga alohida e’tibor qaratish maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, maktab, oila va mahalla hamkorligi orqali tarbiyaviy muhitni rivojlantirish pedagogik jarayonning samaradorligini ta’minlovchi muhim omil bo‘lib, ushbu yo‘nalishda olib borilgan tadqiqotlar ta’lim tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari kelgusida ushbu masala bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi. Ta’lim to‘g‘risida: Qonun. – Toshkent, 2020. – 34 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Oila, mahalla va maktab hamkorligi konsepsiyasi to‘g‘risida: Qaror. – Toshkent, 1993. – 12–18 b.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash va ularni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida: Farmon. – Toshkent, 2019. – 5–11 b.
4. Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Fan, 2004. – 156–172 b.
5. Ibn Sino A.A. Tib qonunlari (tarbiya va axloqqa oid boblar). – Toshkent: Abu Ali ibn Sino nomidagi nashriyot, 2005. – 98–104 b.
6. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2011. – 43–52 b.
7. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik va tarbiyaviy jarayon. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016. – 87–95 b.
8. Inoyatova M.T. Ta’lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 112–120 b.
9. Safarova R.G. Ijtimoiy pedagogika va tarbiya nazariyasi. – Toshkent: Universitet, 2017. – 65–72 b.
10. Yo‘ldoshev B.X. Pedagogik texnologiyalar va tarbiyaviy muhit. – Toshkent: Innovatsiya, 2019. – 141–148 b.
11. Epstein J.L. School, Family, and Community Partnerships. – New York: Routledge, 2011. – P. 23–41.
12. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action. – Paris, 2016. – P. 17–25.
13. UNICEF. Community Engagement in Education. – New York, 2019. – P. 30–38.